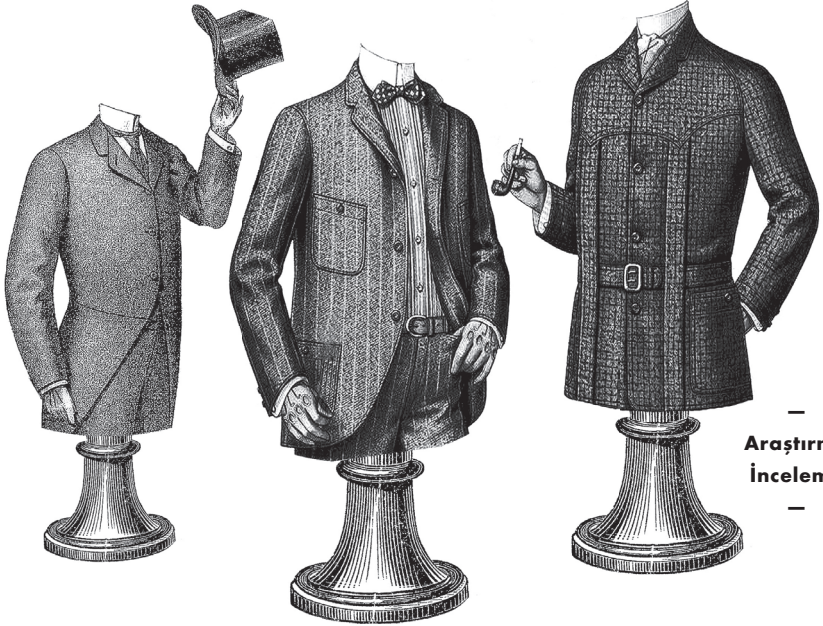

Hazırlayan:
JEAN-FRANÇOIS MARMION

APTALLIĞIN PSİKOLOJİSİ

Daniel Kahneman'dan Dan Ariely'ye, Antonio Damasio'dan Ryan Holiday'e
kadar dünyanın en parlak zihinlerinden eğlenceli bir kitap

—
Araştırma
İnceleme
—

Jean-François Marmion, psikolog, yazar ve editördür. Fransız *Sciences Humaines* dergisinin yardımcı editörlüğünü yapmış, ayrıca *Le Cercle Psy* dergisinin uzun süre genel yayın yönetmenliğini üstlenmiştir. Marmion, psikolojiyi geniş kitlelere anlaşılır bir şekilde aktarma çabasıyla tanınır. En çok ses getiren çalışmaları arasında *Aptallığın Psikolojisi* yer alır.

APTALLIĞIN PSİKOLOJİSİ

Orijinal adı: Psychologie de la connerie

© 2018, Sciences Humaines

Derleyen: Jean-François Marmion

İngilizceden çeviren: Durmuş Bayram

Yayına hazırlayan: Nimet Kirşan

Türkçe yayın hakları: © 2025 Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Bu kitabın yayın hakları Editions Sciences Humaines'in özel düzenlemesiyle, 2 Seas Literary Agency'den AnatoliaLit aracılığıyla alınmıştır.

1. baskı / Eylül 2025 / ISBN 978-625-5683-27-4

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı ve sayfa uygulama: Taylan Polat

Baskı: Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. NO:51/1

34295 K.Çekmece/İSTANBUL

T: +90 212 463 71 25

Sertifika No: 41707

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Aptallığın Psikolojisi

Hazırlayan: Jean-François Marmion

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Çeviren: Durmuş Bayram

İçindekiler

Aptallık Üzerine: Bir Uyarı / Jean-François Marmion	9
Aptallığın Bilimsel İncelemesi / Serge Ciccotti	15
Aptalların Sınıflandırılması / Jean-François Dortier	25
Götlek Teorisi / Aaron James'le sohbet	35
Aptallıktan Zırvaya / Pascal Engel	43
İnsan Olmak Kolayca Kandırılmaktır / Jean-François Marmion.....	53
Aptallık ve Bilişsel Yanlılık / Ewa Drozda-Senkowska.....	67
Hızlı ve Yavaş Düşünme / Daniel Kahneman'la sohbet	75
Beyindeki Aptallık / Pierre Lemarquis	87
Kasıtlı Aptallık / Yves-Alexandre Thalmann	97
Aşırı Zeki İnsanlar Neden Aptalca Şeylere İnanır? / Brigitte Axelrad.....	103
Neden Tesadüflerde Anlam Ararız? / Nicolas Gauvrit'le sohbet...	117
Mantıksal Hezeyan Olarak Aptallık / Boris Cyrulnik	125
Aptallığın Dili / Patrick Moreau	131
Duygular Bizi (Her Zaman) Aptallaştırmaz / Antonio Damasio'yla sohbet	141
Aptallık ve Narsisizm / Jean Cottraux.....	147
En Büyük Medya Manipülatörü: Medya / Ryan Holiday'le sohbet	157
Aptal ve Lanet Sosyal Ağlar / François Jost	167
İnternet: Zekânın Ölümü? / Howard Gardner'la sohbet.....	179
Aptallık ve Hakikat-Sonrası / Sebastian Dieguez.....	185
Milliyetçi Aptallığın Başkalaşımı / Pierre de Senarclens	201

Kolektif Hatayla Nasıl Mücadele Edebiliriz? / <i>Claudie Bert</i>	211
Hepimiz Salaklar Gibi Tüketiyoruz / <i>Dan Ariely</i> 'yle sohbet	217
İnsan: Her Şeye Cüret Eden Hayvan / <i>Laurent Bègue</i>	225
Dallamaları Ne Yapmalı? / <i>Emmanuelle Piquet</i>	237
Çocuk Perspektifinden Aptallık / <i>Alison Gopnik</i> 'le sohbet	247
Aptallığa Dair Rüya Görüyor Muyuz? / <i>Delphine Oudiette</i>	257
En Büyük Aptallık Zeki Olduğunu Sanmaktır / <i>Jean-Claude Carrière</i> 'le sohbet	267
Aptallıkla Barışmak / <i>Stacey Callahan</i>	277
Aptallık, Bilgeliliğin Fon Müziğidir / <i>Tobie Nathan</i> 'la sohbet	287
Yazarlar	297
Notlar	303

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Aptallık üzerine: Bir uyarı

Buraya giren her kimse tüm umutlarını ardında bıraksın

Descartes, “Dünyada en adil dağıtılan şey akıldır” der. Peki aptallık?

İster sızsın, ister damlasın isterse de çağlasın, aptallık her yerde. Sınır ve engel tanımıyor. Bazen hafif, neredeyse katlanılabilir bir dalgalanma gibi çıkar karşımıza; bazen de mide bulandıran, durgun bir bataklık gibi. Kimi zaman ise depresyon, fırtına ya da önüne çıkan her şeyi yutan bir tsunami. Aptallık kırar, ezip geçer, kirletir. Hangi biçimde olursa olsun, hepimizin üstüne sızır, sızdırır. Söylentilere göre kaynağı bizmişiz ve ben de bir istisna değilim.

Var olmanın dayanılmaz ağırlığı

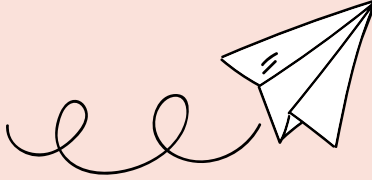
Herkes her gün saçmalık görür, dinler ve okur. Aynı zamanda her birimiz bu saçmalıkları üretmekten, düşünmekten, yüksek sesle dile getirmekten suçluyuz. Hepimiz gündelik hayatımızda zaman zaman anlamsız şeyler söyleyen birer ahmağız ve çoğu zaman bu-

nun ciddi bir sonucu olmaz. Önemli olan bunun farkında olmak ve bundan pişmanlık duymaktır çünkü hata yapmak insana özgüdür ve hatalarını kabul etmek affedilmenin yarısıdır. Her zaman bizi aptal yerine koyanlar olacaktır ancak kendi aptallığımızı da çok nadir fark ederiz. Çevremizi sarmalayan aptallığın o bitmek bilmeyen uğultusunun yanı sıra, ne yazık ki, bir de aptallığın efendilerinin, aptallığın krallarının, büyük harfle başlayan “Aptalların” kükreyişi vardır. İşte bu tipler, ister işyerinde ister evde karşılaşın, küçük detay olarak kalmazlar. İnatçı yanlış görüşleri ve sebepsiz kibirleriyle sizi taciz eder, hayatınızı zorlaştırırlar. Yükselirler, imzalar atarlar ve sizin tüm görüşlerinizi, duygularınızı ve onurunuzu bir kalemde silerler. Moralinizi bozup bu iğrenç dünyada adaletin mümkün olup olmadığını sorgulamanıza neden olurlar. Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, onlarla aranızda ortak bir bağ bulamazsınız.

Aptallık, yerine getirilmeyen bir vaat gibidir; aramızdaki aptalların ihanetle yüzüstü bıraktığı, hainlerin ihanet ettiği bir zekâ ve güven vaadidir. Bu tiplerin hepsi aptal birer yaratık, tam anlamıyla hayvandır! Arkadaş olmak için onlara hoşgörüyle yaklaşırız ancak onlar bu seviyede, yani bizim seviyemizde değildir. Hastalıklarının çaresi yoktur. Tedavi olmayı kabul etmezler. Körlerin ülkesinde tek gözlü kral olduklarını düşünürler. Ortaya da trajikomik bir manzara çıkar. İnsanların zombilere hayran olması şaşılacak bir şey değildir. Zombiler, yaşamın bir taklidini temsil ederler; entelektüel boşlukları ve canlıları, kahramanları ya da sadece düzgün insanları kendi seviyelerine çekme konusundaki ezici ve temel ihtiyaçları ilgi çekicidir. Bu çok mantıklıdır: Aptallar da zombiler gibi beyninizi yemek isterler. Bu arızalı insanlar asla hayal kırıklığına uğratmazlar. En kötüsü de bazen zeki olmaları, bazen de zekiymiş gibi davranabilmeleridir. Öğrenmenin tüm çizgilerini bir kafesin parmaklıklarına dönüştürmekte o kadar ustadırlar ki bir ideoloji veya sözde bir bilgeden (aptal ya da değil) öğrendikleri şeyler adına kitapları –ve yazarlarını– yakmaktan çekinmezler.

Belirsizlik delirtir, kesinlik aptallaştırır

Aptallar, dar bir at gözlüğü taktıkları için yüzeysel izlenimlere dayanarak, hiçbir savunma hakkı ya da hafifletici neden kabul etmeden sizi anında kınarlar. Erdem, gelenek ya da saygı adına sempatizanlarını harekete geçirmeyi ve linç etmek için galeyanı getirmeyi çok iyi bilirler. Budala, sürü halinde avlanır ve sürü psikolojisiyle hareket eder. Georges Brassens'in şarkısındaki gibi: "Çokluk insanlığa gereksiz / Ne zaman dört kişi yan yana gelse, işte karşınızda bir avuç beysiz." Brassens şöyle devam eder: "Yüce idealleri olmayan / Komşularına bela olmamakla yetinen insana selam olsun!" Ne yazık ki komşularımız her zaman aynı nezaketi göstermez.

Can sıkıcı aptallar sizi mutsuz etmekle kalmaz, kendileriyle de gurur duyarlar. Kendilerinden asla şüphe duymaz ve haklarından eminlerdir. Mutlu budala, haklarınızı bir an bile düşünmeden çiğner. Aptal, inançlarını taşlara kazınmış gerçekler sanır. Halbuki tüm gerçek bilgiler kumdan yapılmıştır. Belirsizlik sizi delirtir, kesinlik ise aptallaştırır; dolayısıyla tarafınızı seçmeniz gerekir. Sizden daha çok şey bildiğini düşünen dallama, size hem nasıl düşünmeniz, hissetmeniz, hareket etmeniz gerektiğini tarif eder hem de kime oy vermeniz gerektiğini söyler. Kim olduğunuzu ve sizin için neyin iyi olduğunu sizden daha iyi bilir. Onunla aynı düşüncüyü paylaşmadığınızda iyiliğiniz için sizi küçümser, size hakaret eder ve sözlü ya da fiziksel olarak saldırır. Ve bunu daha yüce bir ideal adına yapabiliyorsa, varlığınızın onun için temsil ettiği "pisliği" tam bir dokunulmazlıkla hedef alır.

Acı bir gerçek daha: Meşru bir öz savunma, tuzaktır. Bir aptalı ikna etmeye ya da onun fikrini değiştirmeye çalışırsanız, kaybedersiniz. Onu geliştirmenin vazifeniş olduğuna karar verdiğiniz, nasıl düşünmesi ve hareket etmesi gerektiğini bildiğinizi (elbette sizin gibi) düşündüğünüz an, oyun biter. Artık aptal ve saf olan siz olursunuz çünkü bu zorlu göreve talip olmuşsunuzdur. Dahası, bir aptalı ne kadar düzeltmeye çalışırsanız, o kadar güçlenir. Kendini, başkalarını rahatsız eden bir kurban olarak görmekten mutluluk duyar ve bu yüzden haklı olduğuna inanır. Onu kınarsanız, kendini muhalefet lideri olarak görmeye başlar, savunulması ve hayran olunması gereken biri olduğuna inanır. Bir direniş üyesi... Bu lanetin büyüklüğü karşısında titreyin: Eğer bir budalayayı düzeltmeye kalkarsanız hem başarısız olursunuz hem de onu ve taklitilerini cesaretlendirirsiniz. Eskiden bir olan aptal şimdi iki olur. Aptallıkla savaşmak, onu yalnızca güçlendirir. Uyuyan deviyandırırırsanız, çok kişinin canını yakar.

Mahşerin dört atlısı

Dolayısıyla aptallığın gücünü kaybetmesi mümkün değildir, aksine aptallık her gün biraz daha büyükmektedir. Bugün, dünden daha çok, yarından daha az bir aptallık altın çağında yaşıyor olabilir miyiz? Yazılı tarihin başından beri, çağlarının en büyük zihinleri bunun böyle olduğuna inanıyordu. Belki de o zaman haklıydılar. Fakat belki de herkes gibi onlar da sadece yaşlı birer aptaldı. Yine de çağımızın yeniliği, tüm aptallığı ve dünyayı yok etmek için kırmızı bir düğmeye sahip tek bir aptalın yeterli olmasıdır. Kendi cellatlarını seçmekten gurur duyan koyunlar tarafından seçilmiş bir aptal.

Çağımızın diğer önemli özelliği ise henüz zirvesine ulaşmadığını kabul etsek bile aptallığın daha önce hiç bu kadar görünür, utanmaz, küstah ve buyurgan olmayışıdır. Bu durum cahil arkadaşlardan umudu kesmek için yeter ya da kim bilir, belki de meseleyi ele almak için sizi felsefeye teşvik eder. Hele de son zamanlarda, her şeyin boşunalığını, herkesin narsisizmini, görünüşlerin

anlamsızlığını ve genellemelerin yaygınlığını dikkate alınca. Keşke yeni bir Erasmus çıkıp bize yeni bir *Deliliğe Övgü* daha yazsa (ama migrenlerden kurtulmamız için 280 karakterlik bölümler halinde)! Keşke yeni bir Lucretius gelip bize rahatlama ve belki de neşe getirirse, biz de sahilde sağ salım durup aptalların gemisinin girdapta nasıl battığını, yolcuların kendilerini sabote edip yardım çılgınlıkları atarken boğulduklarını izlerken bu neşenin tadını çıkarabilsek. Egoların patlarcasına şişik olduğu böylesine hiddetli bir aptallar arası savaşı, tıpkı açgözlü bir gurmenin dudaklarını yalaması gibi büyük bir zevkle izlerdik. Küçük beyinler çarpışırken büyük zihinler için aklın yolu birdir. Savaş meydanında çatışan, mutsuz, hırçın çağdaşlarınıza kıyasla aptallığa daha az açık olduğunuzu zannetmek de çılgınlık olur. Ancak bir şekilde haklı çıkarsanız harika bir zafer kazanılır! Yine de alçakgönüllü olmak daha doğru olur çünkü kalabalığın üzerine çıkmaya çalışırsanız affedilmezsiniz. Sürüden ayrılırsanız bile sizi yine de mezbahaya götürürler. Kurtlarla uluyun, koyunlarla meleyin ama asla yalnız gitmeyin; aksi halde herkesin tepkisini çekersiniz. Söylemeye bile gerek yok fakat kendinizi gerçekten ortalama bir insandan daha zeki ve takdire şayan görüyorsanız, size kötü bir haberimiz var: Muhtemelen siz de farkında olmadan aptallığın taşıyıcısısınız.

Felaketin büyüklüğü göz önüne alındığında, bu kitabın amacı olan aptallığı araştırma girişimi, başka bir delilik eyleminden ibaret olabilir. Böyle bir konuya el atmak, kendinizi ya küstah, ya dokunaklı bir şekilde saf ya da en azından son derece budalaca bir işin içinde göstermektir. Bunu çok iyi biliyorum ancak artık cesur bir aptalın bu işe el atma vakti geldi. Biraz şansla, bu çaba yalnızca komik olarak kalır ve komik olmak öldürücü değildir. Ama aptallık öyledir! Ve bizi aşacaktır. Ne olursa olsun, bizi toprağa gömecektir. Tabii mezara kadar bizimle gelmezse...

Son olarak şunu belirtmeliyim: Bu kitaptaki aptallar üzerine düşünceler, erkeklere özgü değil. Aptal kadınlar da rahat edebilir! Hiçbir cinsiyet aptallık üzerinde tekele sahip değildir. Ey her türden aptal ve her çeşit moron, palavracı, cadaloz, saftirik, dangalak, pislik, hödük, odunkafalı, ucube, şaşkaloz, hıyar, leyla, ağzı açık ayran de-

lisi, sersem, serseri, beyinsiz, kuş beyinli, kaçık, ayı, hödük, budala, ahmak, gerzek, kafasız, mankafalı, bitik, soytarı, geri zekâlı, alık, baş belası ve geveze... İşte sizin zaferiniz! Bu kitap sadece size sesleniyor. Fakat kendinizi tanıyamayacaksınız...”

Sadık ahmağınız,
Jean-François Marmion

Aptallığın Bilimsel İncelemesi

Serge Ciccotti

University of Southern Brittany'de psikolog ve araştırmacı

Cahil onaylar, biliminsanı şüphe eder, bilge düşünür.

–Aristoteles

Aptalların bilimsel incelemesi yapılabilir mi? Bu epey provokatif bir soru! “İfade Edilemez Korkuya Karşı Savunma Aracı Olarak Osurmak”¹ diye saçmasapan bir çalışma varken, hiçbir toplumsal değeri olmayan ve çok az kişisel tatmin sağlayan anlamsız mesleklere dair araştırmalar² varken neden aptallara dair bilimsel araştırma olmasın?

Psikoloji alanındaki bilimsel çalışmalara bakarsanız, saçmalığın genel olarak epey çalışıldığını görürsünüz. Evet, bu anlamda aptallara dair bilimsel araştırma yapmak mümkündür fakat aptallara dair bir araştırmanın hemen hemen tüm insanlığa dair bir araştırma olduğunu fark etmek gerek. Bir aptalın portresi, farklı çalışmaların keşfettiği değişkenlerle çizilebilir. Bu da bize aptalın (işgüzar, salak, dikkatsiz, akılsız) nasıl bir şey olduğu hakkında görece detaylı bir fikir verebilir. Bazı varyasyonların (kibirli, palavracı gibi) toksik narsisizm ve empati yoksunluğu içerdiğini belirtmeye gerek bile yok.

Aptallık ve kısa dikkat süresi

Psikolojik araştırmalar, aptal bir nesne olarak çalışmaktan ziyade, insanların bazen *neden* aptal gibi davrandığına odaklanır.

Davranışsal şemalar üzerine yapılan çalışmalar,³ insanların eylemde bulunurken çoğunlukla çevrelerini derinlemesine analiz etmediğini ortaya koymaktadır. İnsanlar içsel ve dışsal faktörlere

cevaben aşına oldukları, alışkanlık haline gelmiş eylemleri otomatik olarak yapar. İşte bu nedenle ağlamaklı bir anınızda başınıza dikilip “Hey, n’aber?” diyen bir dallama mutlaka olacaktır. Bu durum, saate baktıktan hemen sonra bir defa daha bakmak kadar salakçadır.

Saatin kaç olduğunu öğrenmek istediğinizde saatinize bakarsınız, senaryo mekanik olarak gelişir. Bu mekanizma size dikkatsiz olma imkânı verir çünkü senaryonun etkisi bir görevi tamamlamak için gereken dikkat miktarını azaltmaktır. Sonuç olarak dikkat etmemeniz ve başka şeyler düşünmeniz nedeniyle saatinize – onu görmeden– bakarsınız. Bilgiyi elde edemezsiniz ve bu yüzden saate tekrar bakmanız gerekir. Aptalca, değil mi?

Psikologlar, dikkat kaynakları alanındaki araştırmalarda, insanların genelde değişime karşı kör olduğunu⁴ ortaya koyuyor. Yani önemli değişimlerin bile birey tarafından fark edilmediği oluyor. Diyet yaparak 7-8 kilo verseniz bile sizde bir fark olmadığını söyleyen bir dallamaya mutlaka denk gelirsiniz. Kontrol illüzyonu⁵ hakkındaki araştırmalar bize asansör düğmesine basılmış olmasına rağmen neden bazı dallamaların düğmeye deli gibi bastığını açıklar. Sosyal etki çalışmaları ise geri zekâlı bir sürücünün çıkmaz sokağa girdiğinde niçin bazı salak sürücülerin onu takip ettiğini, bir bilgi yarışmasında yarışmacıya Güneş’in mi, yoksa Ay’ın mı Dünya etrafında döndüğü sorulduğunda neden seyircilere sorma jokerini kullandığını gösterir.

İnsanlar saf mantığı ve beklenen değerleri bir kenara bırakma eğilimindedir. Genellikle, aramızdaki en aptal kişi, incelenen etkilerin ortalamasından en fazla sapmayı yansıtan bir bakış açısına sahiptir. Onun dünya görüşü genelde basittir: Büyük sayılarla, kareköklerle, karmaşıklıkla ve hatta kendisinin genelde uçlarda yer aldığı çan eğrisiyle başı beladadır. Josef Stalin bir keresinde şöyle demiştir: “Bir kişinin ölümü trajedidir; milyonların ölümü ise bir istatistiktir.” İnsanlar, çoğu zaman anekdotlara, sayılarla dolu bilimsel raporlardan daha duyarlıdır. Ancak aptal, her türlü anekdotu ezbere bilir. Kırk katlı bir binadan düşüp bir çizik bile almayan birini tanır çünkü o, bunu “haberlerde görmüştür”.

“Ey her türden aptal ve her çeşit moron, palavracı, cadaloz, saftirik, dangalak, pislik, hödük, odunkafalı, ucube, şaşkaloz, hıyar, leyla, ağzı açık ayran delisi, sersem, serseri, beyinsiz, kuş beyinli, kaçık, ayı, hödük, budala, ahmak, gerzek, kafasız, mankafalı, bitik, soytarı, geri zekâlı, alık, baş belası ve geveze... İşte sizin zaferiniz! Bu kitap sadece size sesleniyor. Fakat kendinizi tanıyamayacaksınız...”

Psikoloji, felsefe, nörobilim ve edebiyat gibi alanlarının öncü isimleri bir araya gelip “Aptallık nedir?” sorusuna cevap ararsa ne olur? Ortaya çıkan şey; mizah, ironi, deneyler, anekdotlar ve keskin gözlemlerle dolu bir koleksiyon.

Aptallığın Psikolojisi, her gün maruz kaldığımız, hatta zaman zaman bizzat sergilediğimiz mantıksızlıkların eğlenceli ama acımasız bir haritasını çıkarıyor. Ve belki de en can alıcı soruyu sorduruyor: “Ya aptal olan bensem?”

“İnsanlar gerçekten aptallaşıyor mu, yoksa bize sadece öyle mi geliyor?... Dâhiyane bir derleme.”

— *Kirkus Reviews*

“İnsan aptallığının sayısız biçimine dair kapsamlı ve esprili bir inceleme... Zengin bir içgörü hazinesi... Bu derleme okuru hem eğlendirecek, hem şaşırtacak hem de aydınlatacak.”

— *Publishers Weekly*

Çeviren: Durmuş Bayram

